

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
«КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ І ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ
Кафедра дошкільної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедрую

_____ Ковшар О.В..

«___» _____ 2021 р

Реєстраційний № _____

«___» _____ 2021 р.

МОВЛЕННЄВІ ІГРИ ТА ВПРАВИ У СЛОВНИКОВІЙ РОБОТІ ЗІ
СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ. СТВОРЕННЯ ЗБІРКИ
МОВЛЕННЄВИХ ІГОР І ВПРАВ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗДОм-16
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Задираки Анастасії Михайлівни

Керівник: кандидат філологічних
наук, доцент Іншаков А. Є.

Кривий Ріг-2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ	6
1.1. Проблема вивчення словникової роботи зі старшими дошкільниками в наукових розвідках	6
1.2. Сучасний стан організації словникової роботи з дітьми старшого дошкільного віку у практиці закладів дошкільної освіти	15
1.3. Роль мовленнєвих ігор і вправ у формуванні словника старших дошкільників	18
Висновки до першого розділу	25
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ ЗАСОБОМ МОВЛЕННЄВИХ ІГОР І ВПРАВ	26
2.1. Опис методики проведення мовленнєвих ігор і вправ	26
2.2. Система мовленнєвих ігор і вправ	33
Висновки до другого розділу	39
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42
ДОДАТКИ	
Презентація збірки мовленнєвих ігор і вправ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку є ключовою проблемою сучасної дошкільної лінгводидактики. Її актуальність визначається основними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Комплексними заходами щодо всебічного розвитку і функціонування української мови», спрямованими на оновлення змісту дошкільної освіти, удосконалення форм, методів і технології освітнього процесу, перш за все, у навчанні дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування.

Мовленнєвий розвиток особистості визначається державними вимогами та концептуальними положеннями щодо мовної освіти громадян України, реалізація яких має забезпечити «вільне володіння всіма громадянами державною українською мовою». Про важливість розробки освітніх технологій, спрямованих на розвиток мовлення дитини, йдеться в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Законі України «Про дошкільну освіту», «Концепції національного виховання» [21, с. 97; 40]. У зв'язку з цим важливого значення набуває початкова, дошкільна, освітня ланка. Завершальним етапом оволодіння рідною мовою в закладі дошкільної освіти є формування культури мовлення і спілкування дітей, у процесі якого відбувається опанування словником як одним із ключових засобів культури мовлення.

Мовленнєвий розвиток є одним із ключових факторів формування особистості дошкільника, відтак словниковий запас дитини і доречне його використання в процесі комунікації є визначальними аспектами мовленнєвого розвитку дошкільника.

Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт з довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Водночас, як засвідчує практика, поширення

комп'ютеризації, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними і дітям дошкільного віку як у сім'ї, так і в дошкільних закладах, обмежують безпосереднє спілкування дітей, у результаті чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва. У зв'язку з цим перед педагогами дошкільних закладів постає нагальне завдання своєчасно і якісно розвивати мовлення дітей, адже воно є важливою умовою повноцінного розвитку випускника дошкільного закладу.

У системі засобів, які активно розвивають мовлення дошкільників, одне з головних місць займає гра. Її вплив на освітній і виховний процес окреслено як у наукових працях педагогів і психологів-класиків, так і в сучасних розвідках (Л. В. Артемова [3; 4], А. К. Бондаренко [12; 13], Л. С. Виготський [14], Д. Б. Ельконін [45], С. Ф. Русова [31], В. О. Сухомлинський [36], О. П. Усова [41], К. Д. Ушинський [43] та багато інших). Однак, незважаючи на те, що гра завжди перебувала в центрі наукових досліджень, застосування її в лінгвістичному аспекті дошкільної дидактики розглянуто недостатньо, що й зумовило вибір теми дослідження

Мета роботи: здійснити аналіз теоретичних і практичних засад словникової роботи зі старшими дошкільниками, визначити методичні рекомендації з організації словникової роботи зі старшими дошкільниками засобом мовленнєвих ігор і вправ.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- дослідити проблему вивчення словникової роботи зі старшими дошкільниками в наукових розвідках;
- здійснити моніторинг сучасного стану організації словникової роботи з дітьми старшого дошкільного віку у практиці закладів дошкільної освіти;
- визначити роль мовленнєвих ігор і вправ у формуванні словника старших дошкільників;
- описати методику проведення мовленнєвих ігор і вправ;
- презентувати збірку мовленнєвих ігор і вправ.

Об'єкт дослідження – процес формування словника старших

дошкільників.

Предмет дослідження – методика, спрямована на формування словника дошкільників засобом мовленнєвих ігор і вправ.

Методи дослідження: *теоретичні:* теоретико-методологічний аналіз проблеми дослідження, систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення;

емпіричні: спостереження, індивідуальна та групова робота.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення та результати дослідження, окреслені в методичних рекомендаціях, можуть бути використані на практиці вихователями дошкільних закладів задля кількісного наповнення та вдосконалення словника старших дошкільників, а також у системі професійної підготовки здобувачів вищої освіти при викладанні фахових дисциплін.

Апробація результатів роботи: основні положення кваліфікаційної роботи прикладного характеру висвітлювалися у збірнику наукових і науково-методичних праць «Наукові здобутки студентів з дошкільної освіти» / упорядн. О. В.Ковшар, І. Є. Іншакова. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2021. Вип.12. 96 с.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел, що складається з 45 позицій. Загальний обсяг роботи становить 45 сторінок, із яких 39 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ

1.1. Проблема вивчення словникової роботи зі старшими дошкільниками в наукових розвідках

У сучасній методиці словникова робота визначається як цілеспрямована педагогічна діяльність, що забезпечує ефективне засвоєння словникового складу рідної мови. Словникова робота в дошкільному закладі – це планомірне наповнення активного словника дітей за допомогою незнайомих або важких для них слів. У системі завдань щодо розвитку мовлення дітей дошкільного віку словникова робота займає одне з провідних місць і передбачає формування словникового запасу дитини, що охоплює елементи культури, матеріальний світ, соціальні взаємозв'язки та інтелектуальну сферу.

Розвиток словника – це тривалий процес кількісного накопичення слів, засвоєння їх значень і формування навичок доречного їх використання в конкретних умовах спілкування. Відомо, що розширення словника дошкільнят здійснюється одночасно з ознайомленням їх із довкіллям, з вихованням правильного ставлення до навколишнього світу. Слово є основною лексичною одиницею, що виражає поняття. У кожному слові можна виокремити семантику, звуковий склад та морфологічну будову. Усі ці три характеристики слова необхідно враховувати під час проведення словникової роботи в закладі дошкільної освіти.

Проблема формування словникового складу старших дошкільнят є однією з провідних у сучасній лінгводидактиці. Її дослідженню присвячено багато наукових праць видатних психологів, педагогів та методистів минулого і сьогодення. Уперше проблему словникової роботи з дітьми дошкільного віку порушила Є. Тихеева, яка вважала формування словника дошкільнят головним напрямом мовленнєвої діяльності з дітьми. Відтак дослідниця визначила чітку

систему засвоєння старшими дошкільниками нових слів. Запропонована система передбачала ряд відповідних завдань, методів і прийомів.

Нині сучасною дошкільною лінгводидактикою визначено три основні завдання розвитку лексики дітей старшого дошкільного віку:

1) збагачення кількісного лексичного складу шляхом засвоєння нових слів та нових значень багатозначних слів, наявних у словнику дітей;

2) якісне засвоєння лексики, зумовлене поглибленим розумінням значення слів і словосполучень та їхніх смислових відтінків; здатність до узагальнення. Особливого значення в цей час набувають завдання, спрямовані на розвиток у дошкільників гнучкості словника, формування навичок доречно послуговуватися активною лексикою у мовленні. Це, зокрема, вправи на зіставлення синонімів, протиставлення антонімів, робота з багатозначними словами;

3) активізація словника, яка передбачає застосування дошкільниками різноманітних лексичних засобів у мовленнєвих ситуаціях. Основна діяльність у цей час спрямована на узагальнення й систематизацію активного словника дошкільнят, а також розвиток пасивного запасу лексем, який передбачає засвоєння й уточнення значення нових або нечасто вживаних слів, закріплення способів застосування їх у мовленнєвій практиці [8].

Ці завдання лінгводидакти вважають основоположними під час роботи з розвитку мовлення, спрямованої на формування активного словника дошкільнят. Відтак, сьогодні в дошкільних закладах необхідною є систематична робота щодо збагачення й активізації словникового запасу дітей, реалізація якої здійснюється шляхом ознайомлення дітей із новими словами, уточнення значень уже відомих дітям слів та активного застосування їх у мовленні дошкільнят.

На сучасному етапі свого розвитку дошкільна освіта спрямована на виконання Базового компонента дошкільної освіти в Україні – Державного стандарту, за яким саме «мовленнєве виховання забезпечує духовно-емоційний розвиток дитини через органічний зв'язок з національним

вихованням» [6, с. 7].

Дошкільний вік – це період активного засвоєння всіх структур рідної мови, унікальний час для становлення й розвитку лексичного запасу дитини. У старшому дошкільному віці формується ставлення дитини до моральних цінностей суспільства, до оточуючих людей. Знання про норми та правила моралі, вербалізовані в слові, розглядаються як один із критеріїв оцінки рівня морального розвитку особистості. Формування дитячого словника – одне з найважливіших завдань у загальній системі роботи з навчання рідної мови в дитячому садку. Основним законодавчим документом, що регулює мовленнєві компетенції дітей дошкільного віку, є національна програма для дошкільників «Малютко». Сьогодні словникова робота спрямована перш за все на створення лексичної основи мови і займає важливе місце в загальній системі роботи з мовного розвитку дітей. Водночас вона має важливе значення для загального розвитку дитини.

Збагачення словникового запасу відбувається у процесі ознайомлення з навколишнім світом, у всіх видах дитячої діяльності, повсякденному житті, спілкуванні. За трактуванням науковців, дошкільнята перш за все засвоюють побутову лексику (А. Богуш, В. Логінова, І. Непомняща, В. Яшина). З часом їх словниковий запас наповнюється лексемами природничої, суспільної та емоційно-оцінної сфер. З позиції граматики дошкільники засвоюють такі частини мови, як-от: іменники, прикметники, дієслова, числівники, займенники, прислівники тощо.

Основне наповнення словника дошкільнят становлять лексеми, які можна розподілити на такі групи:

- 1) назви конкретних понять: предмети, ознаки, дії якості тощо;
- 2) назви абстрактних понять;
- 3) семантичне наповнення синонімів, антонімів та багатозначних слів;
- 4) семантика образних слів і висловів, слова з переносним значенням.

Робота над словом уточнює уявлення дитини, поглиблює її почуття, організує соціальний досвід. Усе це має особливе значення в дошкільному віці,

оскільки саме тут закладаються підвалини розвитку мислення і мовлення, відбувається становлення соціальних контактів, формується особистість.

Своєчасний розвиток словника – один із важливих факторів підготовки до шкільного навчання. Діти, які мають недостатній лексичний запас, відчують великі труднощі в навчанні, не можуть дібрати необхідні слова для висловлення своїх думок. Педагоги зазначають, що учні з багатим словником краще розв'язують арифметичні завдання, легше опановують навички читання, граматику. Такі діти є набагато активнішими в розумовій роботі під час уроків.

На думку Ф. Сохіна, «у дошкільному дитинстві практичне освоєння рідною мовою досягає найвищого рівня, а мовленнєвий розвиток дитини є стрижнем загального психічного розвитку. Розвиток – це зміна, що являє собою перехід від простого до більш складного, від нижчого до вищого, процес, у якому поступове накопичення кількісних змін призводить до настання якісних змін» [34, с. 97].

Таким чином, оволодіння словником, як стверджує О. М. Леонт'єв, «займає важливе місце в загальній системі роботи з мовленнєвого розвитку дітей і є важливою умовою їх розумового розвитку» [24, с. 15].

У розвитку словника дітей дошкільного віку виділяють дві сторони: кількісне зростання словникового запасу та його якісний розвиток, тобто оволодіння лексичним значенням слова. Розвиток дитячого словника здійснюється за рахунок слів, що позначають предмети найближчого оточення, дії з ними, а також окремі ознаки.

На думку А. М. Богущ, формування дитячого словника – це тривалий і складний процес кількісного накопичення слів, засвоєння соціально закріплених значень та вміння доречно використовувати їх у конкретних умовах спілкування [9].

Дитина не може пізнавати навколишній світ сама. Для розвитку словникового запасу дітям необхідне безперервне спілкування з дорослими, які можуть ознайомити їх із новими словами, новими поняттями, розширюють

їхній світогляд. Дуже важливо при спілкуванні з дітьми створювати належні умови, щоб дитина мала змогу закріплювати вміння правильно використовувати нові слова або виправляти недоліки в разі неправильного їх розуміння. Необхідно ставити дитині запитання, мотивувати її до формування більш складних синтаксичних конструкцій, які вимагатимуть від дитини знання все нових та нових слів.

За сприятливих соціальних умов і правильного виховання збагачується життєвий досвід дитини, удосконалюється її діяльність, розвивається спілкування з навколишнім світом і людьми. Як свідчить практика, збагачення словникового запасу дошкільників здійснюється в їхній пізнавальній діяльності. Спочатку дитина знайомиться з предметами і їх назвами, встановлює між ними взаємозв'язок, після чого у практичній діяльності уточнює значення нових слів та відтінки нових значень, починає використовувати їх у власному мовленні. Проте доволі поширеним явищем є підхоплення дитиною від однолітків, дорослих або з медійних засобів самої лише звукової оболонки слова без усвідомлення його значення. Дитина, не усвідомлюючи його семантики, намагається зрозуміти зміст нового слова, використовує його в недоречному контексті. Тому, як бачимо, завдання збагачення й оновлення дитячого словника передбачає не лише ознайомлення із звуковою будовою слова, а й усвідомлення його семантики, доречного застосування у мовленнєвій практиці.

Усе це призводить до активного формування словника дошкільника. Мова дошкільника формується і розвивається в декількох напрямках: у фонетичному, лексичному та граматичному, що перебувають у тісному взаємозв'язку. Водночас кожен напрям має своє значення, що впливає на мовленнєвий розвиток дошкільника. При формуванні словникового запасу дитини на перше місце виступає семантичний компонент, адже лише за умови абсолютного розуміння дитиною значення слова (у системі синонімічних, антонімічних, полісемантичних зв'язків) може здійснюватися свідомий вибір слів і словосполучень, а також точне їх вживання в мовному потоці. Також

мова дітей збагачується прикметниками, які позначають більшу кількість ознак з детальнішою їхньою відмінністю (відтінки кольорів, стан предметів, відмінності у розмірі, формі та ін.). У словник вводяться також прислівники, що характеризують якості дій (хмари пливуть повільно).

У підручниках та методичних посібниках із проблем мовленнєвого розвитку дошкільників репрезентовано різноманітні авторські формулювання принципів лексичної роботи, зміст яких визначає основні об'єктивні положення та вимоги щодо організації роботи з формування словника дітей дошкільного віку.

У сучасній дошкільній лінгводидактиці визначено ряд принципів словникової роботи:

- ✓ принцип єдності розвитку словника і розвитку сприймання та мислення. Принцип передбачає єдність слова і факту і може реалізуватися лише з опорою на активне пізнання довкілля;
- ✓ принцип взаємозв'язку слова і попереднього уявлення. Принцип конкретизує використання наочності задля активізації пізнавальної й мовленнєвої діяльності дошкільників;
- ✓ принцип взаємозв'язку завдань словникової роботи. Принцип передбачає зв'язок усіх завдань словникової роботи на кожному із занять при вивченні будь-якого розділу навчальної програми на заняттях та поза ними [27].

Лексичний розвиток дітей і формування їхнього словника у дошкільному віці здійснюється систематично шляхом активного пізнання та комунікації. Основними методами лексичного розвитку дошкільників є збагачення словникового запасу і сприяння в засвоєнні дошкільниками значення слів та відтінків їх значень, а також активізація словникового запасу.

Окреслені методи можуть реалізуватися, по-перше, шляхом проведення екскурсій, екскурсій-оглядів, спостереження за предметами та об'єктами, читання, розповідей і бесід, дидактичних ігор з картинками, іграшками і предметами. По-друге, через лексичні й мовленнєві вправи і завдання та

дидактичні ігри. Наочні методи (екскурсії, спостереження, обстеження предметів, розгляд картин тощо) займають важливе місце в дошкільній освітній діяльності. Ознайомлення зі словом та його значенням здійснюється в певному контексті у словосполученні чи реченні, особлива увага при цьому приділяється збагаченню дитячої мови прикметниками та дієсловами, що виражають якості та дії обстежуваних об'єктів. Одночасно з поглибленням знань відбувається засвоєння слів, які більш точно характеризують різноманітні ознаки предметів і дій.

У старшому дошкільному віці розширюється лексичний запас слів за допомогою назв предметів, якостей і дій. При цьому активізується дитячий словник: дошкільники вчаться вживати найбільш відповідні за змістом слова при позначенні ознак та якостей предметів; у них формуються вміння добирати слова з протилежним значенням (сильний – слабкий, стояти – бігти), з подібним значенням (стрибати – скакати); використовувати слова, що позначають матеріали (дерево, метал, скло, пластмаса та ін.); осмислюють образні висловлювання в загадках, пояснюють зміст приказок.

Важливим напрямом роботи з розвитку і формування словника дітей старшого дошкільного віку є роботи над синонімами. Виділяють такі прийоми роботи із синонімами: підбір синонімів до окремих слів; пояснення вибору слова з синонімічному ряду; складання речень зі словами синонімічного ряду; складання оповідання зі словами синонімічного ряду. У цей же час продовжується робота старших дошкільнят із багатозначними словами.

У старшому дошкільному віці починаються самостійні заняття з порівняння предметів. Вони проводяться задля формування в дошкільнят умінь найточніше добирати слова для характеристики предметів. Існують певні вимоги до такої освітньої діяльності:

- 1) предмети для порівняння підбираються з достатньою кількістю порівнюваних ознак (колір, форма, величина, частини, деталі, матеріал, призначення і т. ін.;

- 2) порівняння має бути плановим, послідовним – від порівняння

предметів загалом до виокремлення і порівняння частин і потім до узагальнення;

3) основними прийомами навчання мають бути питання та вказівки, які допомагають дітям послідовно порівнювати, помічати ті особливості, які вони самі не бачать, точно формулювати відповідь та підбирати потрібне слово;

4) діти повинні проявляти максимум мовної активності.

У цей час проводиться безпосередня освітня діяльність з формування родових понять з урахуванням узагальнення груп предметів різних видів. Таким чином, на основі розгляду, спостереження, порівняння та узагальнення предметів у дітей старшого дошкільного віку поступово формується понятійний характер слів. Відтак, робота над семантикою слова є важливим напрямом словникової роботи зі старшими дошкільниками, який дає змогу сформувати в дітей уявлення про значення слів та їх відтінки, здатність до логічної сполучуваності слів, доречності їх уживання, вибору найбільш влучних форм слів у створеному контексті, формування вмінь будувати зв'язні висловлювання. У зв'язку з цим у дошкільників активізуються мисленнєві та мовленнєві процеси.

Багато дослідників відзначають особливу чутливість дітей п'ятого року життя до звукової, смислової та граматичної сторони слова, на їх думку, у цей час відбувається становлення монологічного мовлення дошкільнят. Дитина п'ятого року життя розширює сферу свого спілкування, вона вже може описати не лише безпосередньо сприйняті обставини, а й розповісти про те, що було сприйнято і сказано раніше. Водночас у мовленні дітей п'яти років зберігаються риси попереднього етапу розвитку: під час розповіді вони часто користуються вказівними займенниками цей, там.

Особливо швидко в цей час збільшується кількісний запас іменників і дієслів, значно повільніше зростає кількість використовуваних у мовленні прикметників. Це пояснюється, по-перше, умовами виховання (дорослі мало уваги приділяють ознайомленню дітей з ознаками та якостями предметів), по-друге, характером прикметника як найбільш абстрактної частини мови. Діти

вже на третьому році життя мають досить різноманітний словник, що дає їм змогу повноцінно спілкуватися з найближчим оточенням.

Старші дошкільнята у п'ять-шість років уже можуть утворювати прикметники від іменників, різні частини мови від одного кореня (біг – бігти – біжить, співак – співати, синій – синіти – синь), а також іменники від прикметників.

Діти, використовуючи нові лексико-граматичні категорії, поступово засвоюють узгодження прикметників із іменниками в непрямих відмінках. Досить вільно узгоджують іменники з числівниками. Формування словника тісно пов'язане з процесами словотворення, оскільки в цей час словник дитини швидко збагачується похідними утвореннями.

Нормою в цей час вважаються підказки з боку вихователя або виправлення, якщо дитина робить неправильні узгодження. Достатньо запропонувати дитині зразок і дитина одразу виправляє своє мовлення.

У дошкільнят п'ятирічного віку вдосконалюються елементи звукової організації слова, необхідні для формування висловлювання: темп, дикція, сила голосу та інтонаційна виразність. У висловлюваннях дітей цього віку з'являються різноманітні слова, які виражають стан та переживання, починає розвиватися зв'язне мовлення.

Організація будь-якої діяльності, під час якої між дітьми здійснюється комунікація, є важливим засобом розвитку мовлення дошкільнят і формування й збагачення їхнього словника. Основними засобами розвитку мовлення дітей дошкільні лінгводидакти визначають перш за все мовлення вихователя, гру, працю, природу, довкілля, різноманітні види образотворчого мистецтва, художню літературу, технічні засоби навчання тощо.

Сучасна практика роботи дошкільних закладів свідчить про необхідність запровадження, окрім трьох основних завдань, спрямованих на мовленнєвий розвиток дошкільнят, ще одного, реалізація якого зумовлена не лише оволодінням мовними нормами, а й підвищенням рівня мовленнєвої культури дошкільників. Таке завдання спричинене потребою усунення з

мовлення дітей ненормованих лексем. Особливо це стосується дошкільників, які через життєві обставини перебувають в умовах неблагополучного мовленнєвого середовища.

Таким чином, старший дошкільний вік – це кінець періоду спонтанного оволодіння рідною мовою. У міру розвитку психічних процесів (мислення, сприйняття, уява, пам'ять) розширення контактів із навколишнім світом, збагачення сенсорного досвіду дитини, якісної зміни її діяльності формується і її словник у кількісному та якісному аспектах.

1.2. Сучасний стан організації словникової роботи з дітьми старшого дошкільного віку у практиці закладів дошкільної освіти

У Державному стандарті дошкільної освіти в Україні [6] діяльність педагогів зорієнтовано на цілісний підхід у формуванні особистості. У зв'язку з цим ключовою фігурою освітнього процесу є дитина як мовленнєва особистість. У змісті Базового компонента дошкільної освіти мовленнєвий розвиток дошкільників презентовано освітньою лінією «Мовлення дитини». Зокрема, у ній сформовано напрями розвитку мовлення дошкільників. Результатом роботи за напрямом «Словникова робота» передбачено формування в дошкільнят лексичної компетенції. Завдання словникової роботи визначають, виходячи з особливостей словника дітей.

Словникова робота в дошкільному закладі спрямована на створення лексичної основи мовлення і займає важливе місце в загальній системі роботи з мовленнєвого розвитку дитини. Водночас вона має вагомий значення для загального розвитку дитини. Першочерговість завдання словникової роботи в кожній віковій групі визначається по-різному. Так, у молодшій групі в першу чергу висувається завдання збагачення й уточнення словника, в середній – уточнення і збагачення, а в старшому дошкільному віці – уточнення, активізація і збагачення словника.

Зміст словникової роботи в кожній групі визначено програмою виховання в дитячому садку. Словникова робота ускладнюється від однієї вікової групи до іншої в трьох напрямках:

1) шляхом розширення словника на основі ознайомлення з новими предметами та явищами навколишнього світу;

2) шляхом уведення слів, що означають якості, властивості, відношення предметів і явищ, на основі поглиблення знань про них;

3) шляхом уведення слів, що означають елементарні поняття, на основі розрізнення й узагальнення предметів за суттєвими ознаками.

У молодшій групі основна увага зосереджена на засвоєнні конкретного змісту слів, необхідних дітям для спілкування і позначення предметів найближчого оточення, частин предметів, дій із ними тощо. Ця робота тісно пов'язана з розширенням знань і уявлень про навколишній світ. Діти цього віку ще не завжди правильно називають слова, що позначають назви предметів, тому вихователі часто задають запитання: Що це? Покажи де? – для правильного співвідношення предмета і слова, що його позначає. Під час роботи з дітьми молодшого віку вихователі звертають увагу на активізацію не лише іменників (назви предметів одягу, посуду, меблів, іграшок, рослин і т. ін.), а й прикметників (колір, розмір, смак), дієслів, що позначають певні дії, прислівників. На цьому етапі педагоги формують уявлення і використання узагальнюючих слів (іграшки, одяг, посуд, меблі тощо).

У середній групі вихователі особливу увагу приділяють правильному розумінню слів і їх уживанню, збагаченню активного словника дітей. У цій групі провжують роботу з формування узагальнюючих понять. Значну увагу приділяють також визначенню ознак і властивостей предметів і правильному позначенню їх відповідними словами. У цей час педагоги вводять у навчальні заняття завдання на використання слів із протилежним значенням (антоніми, синоніми, багатозначні слова)

У старшій групі під час занять вихователі збагачують словниковий запас дітей назвами предметів, ознак, дій, активізують словник, вчать

використовувати в мовленні найбільш вдалі за змістом слова для позначення ознак і якостей предметів; формують уміння добирати слова з протилежним значенням (*сильний – слабкий, швидкий – повільний, стояти – йти*), близькими за значенням (*веселий – радісний, іти – топати* тощо); використовувати слова, що позначають матеріал (*дерево, метал, скло, пластмаса* і т. ін.); вчать розуміти образні вислови в загадках, пояснювати зміст приказок.

В основі словникової роботи лежать чуттєвий досвід дитини, процеси відчуття й сприймання. Для того щоб засвоїти значення слова, дитина повинна сприйняти його якості, властивості та ознаки. Наступним принципом словникової роботи є введення нових слів на основі активної пізнавальної діяльності. Ключовими в дошкільному віці є ігрова та продуктивна діяльність. Під час гри з різноманітними предметами діти знайомляться з їхніми ознаками («Порівняй», «Вгадай на смак», «Чарівний мішечок», «Вгадай за ознакою», «Що з чого зроблене?» тощо). Активним засобом поповнення дитячого словника є екскурсії-огляди, які проводяться в усіх вікових групах.

У старшій групі продовжують збагачувати знання дітей про предмети, їхні характерні ознаки, вчити групувати, узагальнювати за цими ознаками предмети (продукти, меблі, інструменти). Діти повинні розуміти значення узагальнюючих слів, вміти пояснювати їх, спираючись на знання істотних ознак.

Сучасна практика закладів дошкільної освіти засвідчує, що оновлення підходів до організації занять із мовленнєвого розвитку дітей потребує нових засобів і методів. Традиційні методи сьогодні не втратили своєї актуальності, однак змінився характер їх використання, позиції педагога і дітей під час їх застосування. Відтак, лінгводидакти радять в освітній діяльності надавати перевагу використанню творчих та ігрових мовленнєвих завдань і вправ. Водночас у зв'язку з появою інноваційних методів і засобів мовленнєвого розвитку дітей усе більш поширеним в навчальному процесі стало проведення ігрових навчальних занять, побудованих у нетрадиційних формах на основі певного сюжету (словесна подорож у світ казки, мандрівка цікавими географічними або визначними місцями тощо).

Сьогодні освітній процес у закладах дошкільної освіти зорієнтований на скорочення часу задля організації фронтального навчання на заняттях і збільшення його на особистісне самовизначення дитини в умовах розвивального довкілля. Відтак, робота з розвитку мовлення старших дошкільників має вийти за межі організованого навчання і набути різноманітних індивідуальних форм. Метою такої роботи є закріплення й узагальнення набутих дітьми мовленнєвих умінь і навичок.

Як підтверджує сучасна практика, у процесі роботи з розвитку мовлення в дошкільних закладах вихователі нерідко віддають перевагу завданням кількісного накопичення та активізації лексичного запасу дітей, при цьому роботі над семантикою слова приділяється недостатньо уваги. Спостереження засвідчили типовість вправ і завдань, спрямованих на формування словникового запасу старших дошкільників. У зв'язку з чим нами вирішено розробити власну систему мовленнєвих ігор і вправ у словниковій роботі зі старшими дошкільниками

1.3. Роль мовленнєвих ігор і вправ у формуванні словника старших дошкільників

Мовлення відіграє важливу роль у житті людини. Воно є засобом пізнання, спілкування; одним із провідних засобів навчання: здобуття і відтворення знань, розв'язання різного роду навчальних і життєвих завдань. Для того, щоб допомогти дітям подолати труднощі при вирішенні таких завдань, необхідно подбати про своєчасне та повноцінне його формування. Мовлення є основою формування соціальних зв'язків дитини з навколишнім світом світом.

Основним видом діяльності дітей дошкільного віку є гра, під час якої розвиваються духовні і фізичні сили дитини; її увага, пам'ять, уява, дисциплінованість і спритність. Окрім того, гра є своєрідним способом засвоєння дітьми дошкільного віку первинного громадського досвіду.

Гра відіграє важливу роль у розвитку індивідуальності дитини, її моральних якостей, спонукає до творчої активності. У грі дитина розвивається як особистість, у неї формуються ті сторони психіки, від яких згодом будуть залежати успішність її освітньої і трудової діяльності, її взаємини з людьми.

Ігри мають велике значення в розумовому, моральному, естетичному та фізичному вихованні дітей. Для дитини гра – це єдина форма діяльності, яка не ставить перед нею непосильних вимог, не вимагає надмірного докладення зусиль. Гра як форма діяльності дитини сприяє гармонійному розвитку психічних процесів, особистих рис, інтелекту. Наукові розвідки підтверджують, що формування особистісних якостей дитини у грі реалізується значно швидше та простіше, ніж при використанні тільки дидактичних прийомів виховання.

Отже, використання ігор та ігрових вправ під час навчання не тільки відповідає психологічним потребам цього віку, а й створює оптимальні умови для формування багатьох процесів, необхідних для розвитку мовлення.

Мовленнєво-ігрова діяльність – це діяльність, яка вимагає використання набутих раніше знань, мовленнєвих умінь і навичок у нових зв'язках і обставинах. У цій діяльності діти, на основі набутих уявлень про предмети, уточнюють і поглиблюють свої знання. Основою для мовленнєво-ігрової діяльності є сформовані уявлення про побудову ігрового сюжету, різноманітні ігрові дії з предметами, засвоєні мовленнєві вміння і навички.

Як форма навчання дітей, мовленнєво-ігрова діяльність виконує пізнавальну і розважальну функції. Однією з найважливіших функцій ігрової діяльності є функція мовленнєвого спрямування. Під час гри дитина користується як діалогічним, так і монологічним мовленням. Як самостійний вид діяльності, мовленнєво-ігрова діяльність – це процес, що ґрунтується на інтересі дитини до гри, її правил і дій. У кінцевому результаті мовленнєво-ігрова діяльність спрямована на розвиток і вдосконалення мовлення дітей.

У мовленнєво-ігровій діяльності дошкільні лінгводидакти виокремлюють такі аспекти: психологічний, лінгвістичний, естетичний та

лінгводидактичний.

Якісними характеристиками мовленнєво-ігрової діяльності визначають:

- доступність – точний відбір мовленнєвих засобів для адекватного відображення думок з урахуванням ігрових завдань;
- довільність – високий рівень мовленнєвої активності і здатності до самоорганізації, відсутність мовленнєвих штампів;
- варіативність – здатність реалізувати одне і те ж завдання за допомогою різноманітних ігор на основі словесного матеріалу;
- виразність – уміння викликати у свідомості дітей за допомогою мовленнєвого матеріалу наочні образи;
- емоційність – здатність впливати на емоції і почуття учасників мовленнєво-ігрової діяльності;
- логічність – послідовність розгортання аргументації, дотримання основного завдання, мети діяльності;
- доречність – відповідність змістових і стилістичних особливостей мовленнєвого висловлювання ситуації взаємодії [8].

Взаємозв'язок ігрової і мовленнєвої діяльності простежується ученими (Л. В. Артемова, А. А. Гілева, В. І. Удальцова та ін.) у проявах дитячої мовленнєвої активності в іграх, зокрема, у дидактичних, що використовуються з навчальною метою. Дидактична гра є важливим засобом уточнення знань дошкільників про довкілля. Завдяки дидактичним іграм вихователі мають змогу в емоційній формі організувати роботу дітей, спрямовану на уточнення й активізацію словника шляхом використання в мовленні раніше набутих слів і виразів.

Головна особливість дидактичних ігор полягає в тому, що завдання дітям ставляться в ігровій формі. Діти граються, не підозрюючи, що засвоюють певні знання, оволодівають навичками дій з певними предметами, вчаться культурі спілкування один з одним. Дидактична гра має на меті навчити дитину чомусь новому або закріпити в ній ті чи інші знання, сформувати навички орієнтації в навколишній дійсності. У дидактичних іграх

дитина спостерігає, порівнює, зіставляє, класифікує предмети за тими чи іншими ознаками, проводить доступний їй аналіз і синтез. Особливість дидактичних ігор полягає в тому, що їх процес спрямований на досягнення певних, чітко поставлених цілей та завдань. А процес самої гри контролюється дорослим від початку до кінця.

У лінгводидактичній практиці існують ігри і вправи, які допомагають дитині проявити себе і розширити свій словниковий запас. Це, зокрема, дидактичні ігри та вправи, які є одним із найбільш продуктивних способів розширення лексичного запасу дітей та закріплення їх мовленнєвих навичок.

У дошкільній педагогіці всі дидактичні ігри поділяються на такі групи: дидактичні ігри з предметами та іграшками, ігри з картинами, настільно-друковані ігри та словесні. Дидактичні ігри з предметами та іграшками проводять у всіх вікових групах. Їх розподіляють на:

- ✓ ігри на уточнення й закріплення назв предметів: «Чарівний мішечок», «Посилка», «Що зникло?», «Що змінилося?», «Виставка», «Подорож по кімнаті», ігри з лялькою тощо;

- ✓ ігри на закріплення якостей, властивостей та ознак предметів та іграшок: «Назви ознаку», «Упізнай предмет», «Вгадай на дотик», «Відгадай предмет за ознакою», «Магазин» і т. ін.;

- ✓ ігри на закріплення матеріалу: «Що з чого зроблено?», «З чого шують одяг (взуття)?», «Погодуємо ведмедика», «Назви матеріал» та ін.;

- ✓ ігри на закріплення професій дорослих: «Хто де працює?», «Кому що потрібно для роботи?», «В ательє», «У кіно», «У магазині», «Лікарня»;

- ✓ ігри на зіставлення і порівняння предметів: «Що схоже, а що відмінне?», «Червоні килимки», «Хто помітив?» та ін. [12].

Цінність таких ігор полягає в тому, що за їх допомогою діти знайомляться з властивостями предметів та їх ознаками: кольором, величиною, формою, якістю. У процесі ігор розв'язуються завдання на порівняння, класифікацію, встановлення послідовності дій. Ігри з природним матеріалом (насіння рослин, листя, різноманітні квіти, камінчики, черепашки)

закріплюють знання дітей про навколишнє середовище, формують розумові процеси (аналіз, синтез, класифікацію) і виховують любов до природи, дбайливе ставлення до неї [12, с.15].

Дидактичні ігри з дітьми старшого дошкільного віку включають до складу занять з ознайомлення з навколишнім світом та з розвитку мовлення. Дитину у грі зацікавлює не закладене в ній навчальне завдання, а можливість виявити активність, виконати ігрові дії, отримати результат, виграти. Однак, якщо учасник гри не оволодіє знаннями, визначеними навчальним завданням, він не зможе успішно виконати ігрові дії, отримати результат.

Отже, активна участь і перемога в дидактичній грі залежить від того, наскільки дитина оволоділа знаннями і вміннями, визначеними навчальним завданням, і мовленням, що дає змогу виконати завдання. Це спонукає дитину бути уважною, запам'ятовувати, порівнювати, класифікувати, уточнювати свої знання. Відтак, дидактична гра допомагає дітям навчатись у легкій, невимушеній формі.

Ідея використання гри як провідної діяльності для розв'язання дидактичних завдань отримала значний розвиток упродовж ХХ століття. Зокрема, на особливу увагу заслуговують праці Є. І. Тихєєвої. Так, досліджуючи вплив гри на мовлення, а відтак і на загальний розвиток дитини, науковець доходить висновку, що мовлення дитини найяскравіше виражається у грі. У зв'язку з цим педагог розробила цілу систему ігрових мовленнєвих вправ для збагачення словника дітей, якими й нині активно послуговуються у практиці роботи дошкільних закладів [39].

Мовлення супроводжує і творчі ігри дітей. Саме з появою творчої ігрової ролі пов'язана диференціація функцій і форм мовлення. Рольова гра сприяє становленню і розвитку регулювальної і планувальної функцій мовлення та появі і розвитку нових форм мовлення. У рольових іграх виникає потреба в контекстному, монологічному мовленні, водночас у рольовій грі вдосконалюється діалогічне мовлення, звукова культура, граматична правильність, активізується лексичний запас, що стимулює зв'язне мовлення

дитини. Отже, ігрова діяльність дозволяє створити життєві ситуації, які стимулюють мовленнєву активність дітей, мовленнєве спілкування і сприяють мовному і лінгвістичному розвитку дітей.

Важливу роль у словниковій роботі зі старшими дошкільниками відіграють словесні ігри, які в дошкільній педагогіці виділяють в окрему групу (А. К. Бондаренко, О. І. Сорокіна, А. І. Максаков, Г. А. Тумакова, Є. І. Удальцова, Г. С. Швайко та ін.). Особливість таких ігор полягає в тому, що при їх проведенні діти вчаться діяти з предметами не безпосередньо, а уявно. Тут діє принцип єдності мови, мислення і мовлення. Проведення словесних ігор можливе лише за умови наявності в дитини попередньо набутого досвіду. Під час словесних ігор дитина використовує набуті знання в нових умовах і ситуаціях, самостійно розв'язує різноманітні мисленнєві завдання: описує предмети, відгадує назву предмета за наведеним описом, порівнює предмети й об'єкти за схожістю й відмінністю, групує предмети за певними характеристиками, продовжує чи завершує речення, додає в реченні пропущені компоненти, складає розповіді тощо. Таким чином у дитини розвивається граматично правильне зв'язне мовлення, збагачується, уточнюється й активізується словник.

Словесні ігри захоплюють дітей старшого дошкільного віку, позитивно впливають на їхнє навчання, привчають самостійно робити висновки. У грі процес мислення протікає активніше, труднощі розумової праці дитина долає легше, не помічаючи, що її навчають. Словесні ігри сприяють вихованню уміння уважно слухати педагога, швидко знаходити відповідь на поставлене запитання, точно формулювати свої думки, застосовувати знання відповідно до поставлених завдань. Під час гри активно працює дитяча уява, пам'ять, посилюються емоційні та вольові прояви, дитина навчається долати труднощі, пізнає навколишній світ, шукає вихід з проблемної ситуації.

Отримуючи в грі завдання, дошкільник виконує його не лише жестом, рухом, але і словом. Він намагається, щоб його мовлення було якомога більш схожим на мовлення дорослих, зображуваних у грі. При цьому активізується

пасивний словник, засвоюються нові слова, причому це відбувається значно швидше ніж поза грою. Саме в грі розвиваються психічні процеси, удосконалюється мовлення, формуються моральні якості особистості [13].

Ігри з мовленнєвими завданнями займають провідне місце у навчально-виховній роботі з дітьми різних вікових груп. Доволі часто вони є основою навчально-ігрових занять, мета яких – активізувати розумові здібності дитини, її уяву, мислення, пам'ять, увагу, сформувати адекватне ставлення до явищ суспільного життя, природи, предметів довкілля тощо. Основні види ігор використовуються відповідно до програми під час проведення різних режимних моментів.

Найбільш складними дидактичними іграми для дошкільнят є ті, у яких необхідно оперувати не окремими словами і назвами предметів, а цілими поняттями. Під час таких ігор розвивається вміння мислити, будувати складні словесні конструкції, відстоювати власну точку зору, пояснювати та описувати певні явища чи предмети. До таких ігор належить, наприклад, опис предметів. Суть гри полягає в тому, що вихователь може попросити дитину описати певний предмет. При цьому дошкільник повинен описувати його з позиції якомога більшої кількості різноманітних аспектів: якого він кольору, якої форми, на що найбільше схожий, де використовується тощо.

Ігри роблять заняття більш цікавими та доступними для дітей. У процесі ігрової діяльності педагог знайомить дошкільників з новими предметами та явищами, закріплює знання і розширює межі дитячого досвіду. Постійне розширення знань дітей про навколишній світ, збагачення їх вражень – одна з важливих умов розвитку повноцінної гри.

Правильно організовані заняття стають для дітей цікавою діяльністю, джерелом нових відомостей та емоційних переживань, які сприяють розвитку мислення, допомагають засвоїти основні закономірності граматичної сторони мовлення. Дошкільник засвоює абстрактні граматичні форми тільки практично, в процесі різноманітної діяльності. Величезну роль у цьому відіграють саме творчі ігри, які спонукають дитину до діалогу, а педагогу

дають можливість спостерігати за мовленням дітей, виправляти їх, на власному прикладі демонструвати зразки правильного мовлення. Наслідуючи мовлення дорослих, дитина поступово засвоює окремі граматичні категорії (рід, число, відмінок, час). Набуті знання створюють певні мовні узагальнення, які закріплюються в постійні навички. Коли дитина під час ігор чує чи вживає правильні граматичні форми, вона краще запам'ятовує їх, закріплює у своїй свідомості. Отже, формування мовлення, тільки поєднуючись з розвитком інших психічних процесів, розгортанням ігрової діяльності, забезпечує гармонійне становлення повноцінної дитячої особистості.

Висновки до розділу 1

Старший дошкільний вік – це кінець періоду спонтанного оволодіння рідною мовою. У міру розвитку психічних процесів (мислення, сприйняття, уява, пам'ять) розширення контактів із навколишнім світом, збагачення сенсорного досвіду дитини, якісної зміни її діяльності формується і її словник у кількісному та якісному аспектах.

Лексичний розвиток дітей і формування їхнього словника у дошкільному віці здійснюється систематично шляхом активного пізнання і спілкування. Основними методами лексичного розвитку дошкільників є збагачення словникового запасу і сприяння в засвоєнні дошкільниками значення слів та відтінків їх значень. Різноманітні аспекти роботи над смисловою стороною слова взаємопов'язані та переплітаються. Усі види лексичної роботи проводять у формі словесних ігор, вправ, виконання творчих завдань у взаємозв'язку з іншими мовленнєвими завданнями. Як результат, у дітей накопичується значний обсяг знань і формується відповідний словник, що забезпечує вільне спілкування дітей з дорослими й однолітками, розуміння літературних творів, телепередач тощо. Сформований у дітей словник повинен характеризуватися різноманітністю тематики, у ньому мають бути представлені всі частини мови, що дасть змогу зробити мовлення дитини наприкінці дошкільного дитинства змістовним, точним і виразним.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ ЗАСОБОМ МОВЛЕННЄВИХ ІГОР І ВПРАВ

2.1. Опис методики проведення мовленнєвих ігор і вправ

Мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку є складним психологічним процесом, що визначається рівнем сформованості знань, умінь і навичок дитини і репрезентується соціальною та інтелектуальною активністю.

У Базовому компоненті дошкільної освіти та В програмі «Я у Світі» мовленнєвий розвиток виділено в самостійний напрям. Освітня лінія «Мовлення дитини» є однією з основних і передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовленням у різних життєвих ситуаціях. За освітньою лінією «Мовлення дитини» складовими змісту роботи з мовленнєвого розвитку дошкільників є:

- ✓ звукова культура мовлення;
- ✓ словникова робота;
- ✓ граматична правильність мовлення;
- ✓ зв'язне діалогічне і монологічне мовлення.

Змістове наповнення освітньої лінії «Мовлення дитини» акцентує увагу педагогів не на розв'язання окремих завдань мовленнєвого розвитку дітей, а на цілісному підході до формування мовно-мовленнєвої компетенції як одного з ключових критеріїв і водночас вагомої умови становлення й розвитку мовленнєвої особистості дошкільника.

Задля створення належних умов формування мовленнєвого розвитку дошкільника, педагогам необхідно застосовувати в практичній освітній діяльності різноманітні форми роботи, зокрема, мовленнєві ігри і вправи. З-поміж яких можна виділити: ігри (дидактичні, народні, рухливі з текстами

та діалогами), ігрові вправи, ігрові життєві ситуації спілкування тощо. Однак під час проведення ігор вихователям необхідно пам'ятати, що ними не варто зловживати в освітній діяльності. І задля належного мовленнєвого розвитку дошкільнят застосовувати ігри в логічній і доречній кількості.

Мовленнєві ігри спрямовані на розвиток мовлення дітей, збагачення й закріплення їхнього словникового запасу, на формування правильної звуковимови. Водночас це основа для активізації пізнавальної діяльності дошкільників, розвитку їх розумових здібностей.

Під час проведення мовленнєвих ігор і вправ у дітей формується вміння висловлювати власну думку, робити висновки, застосовувати нові знання в різноманітних життєвих ситуаціях. Мовленнєві ігри використовують вже у старшому дошкільному віці. У них здебільшого відсутня наочність, основним матеріалом ігор є слово. Мовленнєві ігри вимагають від дитини розумових зусиль, гнучкого і логічного мислення, розвинутого мовлення.

Мовленнєві дидактичні вправи застосовують задля уточнення й активізації словника дітей. Педагогічними вимогами до таких вправ є:

- ✓ правильний підбір мовленнєвих вправ задля усунення помилок, які трапляються в дитячому мовленні;
- ✓ мовленнєва вправа повинна мати чітко визначену мету і завдання;
- ✓ кожна мовленнєва вправа повинна збуджувати дитячу увагу, сприяти розвитку китичного мислення;
- ✓ мовленнєва вправа повинна будуватися на знайомому дітям матеріалі, пов'язаному з їх життям і діяльністю;
- ✓ у мовленнєвих вправах необхідно передбачати наочний матеріал;
- ✓ мовленнєві вправи повинні проводитися жваво й цікаво, з використанням ігрових прийомів.

Словникова робота в дошкільних закладах проводиться з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей словника дітей, їх психічного розвитку в цілому, а також поточних виховних завдань. Основними принципами словникової роботи, які визначають її характер, зміст, форми

організації, методи і прийоми є: єдність розвитку словника і сприйняття, уявлень, мислення, опора на активне та дієве пізнання довкілля; зв'язок змісту словникової роботи з можливостями пізнання навколишнього світу, розумовою діяльністю дітей; використання наочності як основи організації пізнавальної і мовленнєвої активності; розв'язання завдань словникової роботи у взаємозв'язку та з формуванням граматичної і фонетичної сторін мови, з розвитком зв'язного мовлення; семантизація лексики (розкриття значень нових слів, уточнення та розширення значень уже відомих слів у певному контексті, через зіставлення, підбір синонімів, тлумачення слів).

В організації словникової роботи зі старшими дошкільниками можна виділити дві групи методів: методи накопичення змісту дитячої мови (методи ознайомлення з навколишнім світом та збагачення словника) та методи, спрямовані на закріплення й активізацію словника, розвиток його смислової сторони.

Перша група включає методи безпосереднього ознайомлення з довкіллям і збагачення словника: розгляд предметів, спостереження, огляди приміщення дитячого садка, цільові прогулянки та екскурсії. А також опосередкованого ознайомлення з довкіллям і збагачення словника: розгляд картин з малознайомим змістом, читання художніх творів, показ відеофільмів, перегляд телепередач. Друга група методів словникової роботи використовується для закріплення й активізації словника: розгляд іграшок, розгляд картин з добре знайомим змістом, дидактичні ігри, читання художніх творів, дидактичні (словникові) вправи тощо.

Дидактичні ігри – поширений метод словникової роботи. Словникові ігри проводяться з іграшками, предметами, картинками та на вербальній основі (словесні). Ігрові дії в словникових іграх дають змогу, здебільшого, активізувати наявний запас слів. Вивчення нових слів при цьому дітям не пропонується. Якщо вихователь прагне повідомити нові слова, він таким чином руйнує ігрову діяльність, відволікає дітей від гри поясненнями, та демонстрацією. Словникові дидактичні ігри сприяють розвитку як видових,

так і родових понять, засвоєнню слів у їх узагальнених значеннях. Під час таких ігор дитина потрапляє в ситуації, коли вона змушена використовувати набуті раніше знання і попередньо сформований словник у нових умовах.

Підбір матеріалу для дидактичних ігор має визначатися завданнями словникової роботи. Для активізації побутового словника підбирають іграшки чи картинки із зображенням предметів побуту, для активізації природничого словника – природний матеріал (листя, овочі, фрукти, тварин, птахів). Однією з умов чіткого керівництва іграми є визначення переліку слів, які необхідно засвоїти.

Систему словникових вправ для дітей дошкільного віку запропонувала Є. І. Тихєєва. Метою цих вправ вона вважала розширення лексичного складу і мовленнєвих навичок: підбір епітетів до слова, упізнавання предмета за епітетами, підбір дій до предмета, підбір предметів до дії, підбір обставин, набір слів з відтінками значень, підбір пропущених слів, поширення речень, додавання підрядних речень, визначення складових частин цілого, а також вправи на точність найменувань, складання речень з певним словом, складання речення з декількома заданими словами, пояснення слів, відгадування та складання загадок, класифікація предметів.

У наведеному переліку вправ чітко простежується їх вплив на характер і зміст роботи зі словом. Основними в лексичних вправах є різноманітні види класифікації слів: за родовими ознаками (за групами: овочі, фрукти, посуд); за родовими та підродовими ознаками (тварини, домашні тварини, дикі тварини); за властивостями (колір, смак, розмір, матеріал); узгодження слів із видовим значенням з відповідними родовими поняттями (автобус, трамвай, таксі), складання словосполучень та речень з антонімами, синонімами та багатозначними словами; поширення речень із використанням заданих слів.

Усі методисти відзначають багатосторонній вплив на мовлення дітей загадування та відгадування загадок. Цінність цього методу полягає, з одного боку, у тому, що він дає змогу ефективно тренувати розум, розвивати мислення, поглиблювати та уточнювати знання про предмети і явища. З

іншого боку, загадки (як і інші малі фольклорні жанри) дають змогу дітям проникнути в образний світ української мови, оволодіти засобами виразності. Загадуванню загадок має передувати ознайомлення дітей із предметами, їх характерними ознаками; загадки повинні бути доступними дітям з погляду як змісту, так і форми. Спочатку діти відгадують загадки, побудовані на прямому описі характерних ознак; поступово додаються загадки, що містять метафору, тобто такі, де опис предмета передається через порівняння з іншими предметами; навчання відгадування загадок повинно здійснюватися з використанням наочності та на основі зіставлення словесного образу з реальним предметом (розгляд предметів); відгадування загадок має супроводжуватися міркуваннями і доказами, поясненнями образного опису. Відгадування загадок самими дітьми має ґрунтуватися на значній попередній роботі з розгляду й опису предметів, відгадування готових загадок. Загадування й відгадування загадок необхідно проводити в ігровій формі.

Таким чином, у словниковій роботі використовується сукупність різних методів і прийомів залежно від ступеня оволодіння дітьми рідним словом.

Важливим методом розвитку мовлення дітей є використання мовленнєвих ігор, під час яких діти уточнюють, поглиблюють, розширюють, систематизують, застосовують отримані раніше знання.

За допомогою ігор відбувається активне сприймання запропонованого матеріалу. Вони вимагають зосередженості уваги, кмітливості, влучності та швидкості пригадування, активності й адекватного використання мовлення. У процесі гри виробляються та розвиваються такі розумові операції як: аналіз, синтез, порівняння, класифікація та узагальнення.

Гра має свою сталу структуру, яка відрізняє її від іншої діяльності дітей. Вона складається з ігрового задуму, ігрового завдання, ігрових дій та правил. Ігровий задум часто виражений у самій назві гри, іноді має форму ігрового завдання, або ж виступає у формі інтелектуального завдання. Він викликає живий інтерес у дітей, збуджує їх активність. Ігровий задум інколи виступає у формі запитання «а якби?», або може мати форму загадки, в якій подано лише

деякі умови. Ігрові дії у грі можуть бути дуже різноманітними відповідно до віку дітей. Вони становлять основу гри – без них неможлива сама гра.

Ігрові дії являються малюнком сюжетної гри. Правила гри виконують функцію організуючого елемента гри. Вони дисциплінують дітей, вказують на спосіб та послідовність дій, регулюють взаємовідносини дітей у грі. Правила можуть забороняти чи дозволяти щось дітям у грі, роблять її цікавою, напруженою. Чим більш жорстокі правила, тим більш напруженою стає гра. Усі структурні елементи гри взаємопов'язані між собою. Відсутність одного з них руйнує гру. Без ігрового задуму й ігрових дій гра перетворюється на вправу. Результатом гри є її фінал. Відгадування загадок, виконання доручень, ігрових завдань, вияв кмітливості є результатом гри і сприймається дитиною як досягнення. Виявляється він і в задоволенні учасників гри від участі в ній. Усі структурні елементи гри взаємопов'язані між собою. Відсутність одного з них руйнує гру. Без ігрового задуму й ігрових дій гра перетворюється на вправу.

При організації мовленнєвих ігор потрібно дотримуватись таких вимог:

- ігри не повинні займати багато часу (5-10 хв);
- проводити ігри необхідно в повільному темпі, не поспішаючи, щоб дитина мала змогу зрозуміти завдання гри, усвідомити свою помилку і виправити її;
- гра повинна бути цікавою, захоплюючою для дитини, в ній повинні бути присутні елементи змагання, нагороди за успішну участь у грі;
- у грі необхідно досягати активної мовної участі всіх дітей;
- у грі слід розвивати в дітей навички контролю за чужою і своєю мовою;

Мовленнєву гру потрібно підбирати відповідно до розумових здібностей та мовленнєвих можливостей дітей; визначати оптимальний час її проведення; готувати необхідний дидактичний матеріал; вивчати й осмислювати гру; продумувати методи і прийоми керівництва нею; збагачувати дітей знаннями й уявленнями, необхідними для розв'язання ігрового завдання. Розкриваючи

хід і правила гри, налаштовувати дітей на дотримання її правил. Коли якусь гру використовувати надто часто, виникає небезпека втрати інтересу дітей до неї, бо зникає новизна. У зв'язку з цим, залишаючи незмінними ігрові дії, у зміст потрібно вносити щось нове: ускладнювати правила, змінювати предмети, включати елементи змагання, починати гру з несподіваної лічилки або ігрового зачину.

Навіть боязкі і сором'язливі діти охоче беруть участь у таких іграх. При цьому треба чітко уявляти собі, яке саме дидактичне навантаження несе зміст тієї або іншої гри, і поступово удосконалювати цю дидактичну основу. У ситуації веселої, захоплюючої мовленнєвої гри діти більш успішно засвоюють знання, ніж у процесі навчальних занять.

У грі дітям варто надавати велику самостійність, у той же час на них не можна покладати і велику відповідальність. Важливо, щоб дошкільники самі стежили за виконанням правил, щоб кожен учасник гри почував відповідальність перед колективом.

Мовленеві ігри короткочасні (5-10 хв.), і важливо, щоб весь цей час не знижувалася розумова активність дітей, не падав інтерес до поставленого завдання. Особливо важливо стежити за цим у колективних іграх. Не можна допустити, щоб розв'язуванням завдання була зайнята одна дитина, а інші бездіяли. Звичайно при такому проведенні гри діти швидко стомлюються від пасивного чекання. Інша картина спостерігається, якщо всі діти включені у виконання завдання.

У грі проявляються особливості характеру дитини, виявляється рівень її мовленнєвого розвитку. Тому гра вимагає індивідуального підходу до дітей. Потрібно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини при виборі завдання, постановці запитання: одній давати завдання легше, іншій – складніше, одній варто поставити навідне запитання, а від іншої вимагати цілком самостійного рішення. Особливої уваги вимагають діти боязкі, сором'язливі: іноді така дитина знає правильну відповідь, але від боязкості не наважується відповісти, зніяковіло мовчить. Таким дітям потрібно допомагати

перебороти сором'язливість, хвалити їх за найменший успіх, намагатися частіше викликати таку дитину, щоб привчити виступати перед колективом.

2.2. Система мовленнєвих ігор і вправ

Існує низка спеціальних методичних мовленнєвих вправ, спрямованих на збагачення, уточнення та активізацію словника старших дошкільнят. Мета таких вправ полягає в розширенні різноманітними лексемами мовленнєвих навичок дітей. Такі вправи корисно проводити з дітьми старшого дошкільного віку за умови, що проведення їх буде активним і невимушеним, з урахуванням вікових інтересів та можливостей дошкільнят.

Класифікація мовленнєвих ігор дає змогу простежити їх сутнісні особливості, використання яких забезпечує відповідний навчально-виховний ефект.

Ігри з активізації, уточнення та збагачення словника можна умовно поділити на декілька тематичних розділів:

1) ігри на збагачення, уточнення та активізацію іменникового словника: ці ігри пропонують прийоми практичного ознайомлення дітей з використанням у мові іменників. У них можуть приймати участь усі діти поза залежністю від їхнього рівня мовленнєвого розвитку;

2) ігри на збагачення та уточнення, активізацію словника дієслів. Ці ігри ставлять за мету розвиток слухової уваги дітей, вчать чути їх у мові педагога слова, що позначають дії і виконувати визначені дії;

3) ігри на збагачення, уточнення та активізацію словника ознак (сюди входить робота по збагаченню мови прикметниками та числівниками); ігри цієї групи ставлять собі за мету розширення словника дітей. При цьому увага спрямовується на смислове сполучення слів, на позначення словом як ознакою даного предмету, так і загальних його ознак;

4) ігри, які знайомлять зі значенням та застосуванням у мовленні

займенників та прислівників.

Ці ігри сприяють формуванню у дітей таких понять, як колір, форма, живе та неживе, просторово-часових уявлень і т.п. У процесі ігор діти привчаються не тільки користуватися словом, але й активно оперувати ним. Орієнтування на звуковий вигляд морфеми (закінчення), яка випрацьовується у процесі ігор, допомагає оволодіти словозміненням і відмінковими формами. На цьому матеріалі з'являється можливість практично ознайомити дитину з системою мовлення та навчити користуватися у мовленні новими словами та словосполученнями. Функціонально всі види ігор зорієнтовані на те, щоб навчати і розвивати дітей через ігровий задум.

Для того щоб словник дитини відповідав усім правилам, він повинен включати різні види лексики: побутову (назви частин тіла, іграшок, посуду, меблів, одягу тощо); природничу (назви об'єктів живої та неживої природи); суспільну (назви професій, свят та ін.); емоційно-оцінну (якості, почуття, стани тощо); часову та просторову. Найбільш ефективно лексичне наповнення мовлення дитини-дошкільника відбувається у грі. Наведемо приклади ігрових вправ, що сприяють збагаченню словникового запасу дошкільнят.

Гра з м'ячем «Я знаю п'ять назв...». Гра спрямована на розширення словникового запасу дитини, розвиток точності та узгодженості рухів. Дитині пропонують виконати різні дії з м'ячем (підкидати, стукати до підлоги, перекладати з однієї руки в іншу) і називати предмети, що належать до однієї з лексичних груп.

Наприклад, «Я знаю п'ять назв овочів. Картопля – один, морква – два, буряк – три, огірок – чотири, помідор – п'ять».

Гра «Вгадай за описом». спрямована на закріплення нової лексики, розвиток зв'язного мовлення. Наприклад закріплення лексики з теми «Овочі». Завдання вихователіві заховати в «чарівній торбинці» вивчені з дитиною натуральні овочі (можна використати їхні муляжі). Завдання дитини – вгадати, що там лежить. Дитина повинна опустити в торбинку руку і розповісти, що вона відчуває на дотик. Після цього дитина має вгадати, що це за овоч.

Гра «Додай ознаку». Вихователь називає певний предмет, об'єкт чи живу істоту, наприклад, собака. І ставить запитання: Які бувають собаки?

Відповіді дітей 5–6 років: великі, маленькі, волохаті, розумні, кусючі, злі, добрі, старі, молоді, веселі, мисливські. Вихователь додає: сторожові, пожежні.

Гра «Скажи навпаки»

Вихователь називає слово, а діти називають протилежне (ознаки предмета).

Вранці – ввечері	шкідливий – корисний	веселий – сумний
пізно – рано	старий – молодий	багатий – бідний
мокрый – сухий	дитячий – дорослий	твердий – м'який
добрий – злий	кислий – солодкий	чистий – брудний

Гра «Згадай слово»

Вихователь називає ознаки певного предмета, а діти відгадують, про що мова.

1. Круглий, великий, гумовий, легкий... (М'яч)
2. Темна, велика, низька, дощова... (Хмара)
3. Холодна, чиста, прозора, стрімка... (Вода, річка)
4. Білий, пухнастий, холодний, рипучий... (Сніг)
5. Блакитне, чисте, безхмарне, прозоре... (Небо)
6. Добра, хороша, рідна, лагідна, дорога... (Мама)

Гра «Додай дію»

Гра передбачає підбір дій (дієслів) до предметів.

Вихователь ставить запитання: Вітер що робить?

Діти відповідають: виє, піднімає пил, зриває листя, надуває вітрило, крутить колеса млина, освіжає, ганяє хмари.

Так само: Що робить кінь? Собака? Курка? і т. ін.

Гра «Хто діє?»

У грі діти добирають предмети до названих дій.

– На небі сяє, зігріває землю, розганяє пільму, освітлює. Що це?

– Сонце.

Так само дітям пропонується дібрати об'єкти до названої дії.

– Хто та що плаває?

– Хто і що гріє?

– Хто і що літає? і т. ін.

Відповіді дітей: Літає літак, птах, метелик, льотчик на літаку, жук, муха, бджола, бабка, пушинка, повітряна куля, жовті листочки летять із дерева.

Гра «Як можна діяти?»

Гра передбачає підбір обставин.

Вихователь запитує:

– Як можна вчитися?

Діти відповідають:

– Добре, погано, старанно, з успіхом, довго, багато тощо.

– Як можна говорити?

– Голосно, тихо, спокійно, швидко.

Творче конструювання

Вправа передбачає роботу з відтінками значень слова.

Вихователь зачитує дітям слова: *ручка, рука, ручище; крихітний, маленький, невеликий; великий, велетенський, величезний.*

Дітям необхідно скласти речення з цими словами.

Приклади складених речень: *Я бачила в парку крихітне цуценя. Оля – ще маленька дівчинка. У кішки народилися маленькі кошенята. Кривий Ріг дуже велике місто. У моєї бабусі в селі є величезний ліс. У лісі ростуть велетенські дуби.*

Гра «Додай пропущені слова»

Вихователь читає речення, діти додають пропущені підмет і присудок, другорядні члени тощо. Наприклад:

На порозі сиділа і жалібно нявкала... (хто?). Кішка сиділа перед блюдцем з молоком і жадібно... (що робила?). Кішка впіймала в саду... (кого?). Шерсть

у кішки... (яка?), кігті... (які?). Кішка лежала з кошенятами... (де?). Кошенята гралися м'ячиком... (як?).

Або:

- ✓ Ми прийшли в магазин, щоб... (що зробити?)
- ✓ В аптеці бабуся купила... (що?)
- ✓ Біля нашого будинку збудували... (який?) майданчик.
- ✓ На вихідні ми з батьками їздили... (куди?)

Потім речення складають діти, а пропущені слова додає вихователь.

- ✓ Ми зараз будемо ліпити, треба принести....
- ✓ Мені треба витерти пил, де наша...?
- ✓ Тато їде на рибалку, йому потрібна...

Пропонуючи дітям такі речення, необхідно добре обмірковувати їх зміст. Воно мають бути не надто елементарним і не надто складними для дітей. Якщо добре продумати зміст кожного речення, озвучувати добре відомі та цікаві для дітей предмети і факти, заняття відбуватимуться жваво й активно.

Гра «Доповни речення»

Вихователь запитує: «Садівник поливає... (що? де? коли? навіщо?).

Діти йдуть... (куди? навіщо?) тощо.

Під час виконання таких вправ необхідно звертати увагу на правильність побудови речень.

Гра «Заверши речення»

Вправа передбачає підведення до майбутніх завдань із граматики. Вихователь читає головне речення, а діти додають підрядну частину.

Приклади речень:

- ✓ Ми прийшли до бабусі з подарунками, *бо в неї сьогодні день народження*
- ✓ Сашко не прийшов сьогодні у садочок, *бо він захворів.*
- ✓ Ми підемо на прогулянку в парк, *якщо буде гарна погода.*
- ✓ Ми поїдемо відпочивати, *коли в батьків буде відпустка.*

Гра «Доповни речення»

Перед дітьми стоїть завдання завершити речення, додавши слова для порівняння або протилежні за значенням.

Влітку листочки на деревах зелені, а восени...

Зайчик влітку..., а взимку...

Гриби ростуть у..., а огірочки – на...

Риба живе у..., а ведмідь – у...

Цукор солодкий, а лимон...

Вдень світло, а вночі...

Гра «Вервечка»

Гра передбачає вправляння дітей в узгодженні іменників в роді, числі та відмінку.

Діти стають в колону, поклавши руки на плечі тому, хто стоїть попереду. Перед колоною – спортивна колода, переступаючи через яку, діти виконують мовленнєве завдання, при цьому намагаються відповідати правильно та швидко, щоб „вервечка не порвалася”. Дитина, яка відповіла правильно, біжить у кінець колони. Якщо помиляється – відходить убік, чекаючи на допомогу товаришів.

Варіант 1.

Якого кольору? *Зелена жабка, зелене дерево, зелений листочок.*

Варіант 2.

Скільки? *Одна курка – дві ... (курки), заєць – два зайці, ведмедик – три ведмедики.*

Варіант 3.

Вихователь починає речення, дитина закінчує його, утворюючи родовий відмінок множини від ужитого іменника.

Під дубом лежить жолудь, а на дубі багато ... (жолудів).

Таня взяла одне яблуко, а в кошику залишилося десять ... (яблук).

Отже, гра є провідною діяльністю дитини-дошкільника. В іграх дитина спілкується з ровесниками, засобом комунікації при цьому є мовлення. Під час

гри дошкільники залучаються до спілкування, відтак здійснюється завдання мовленнєвого розвитку. Гра є провідною діяльністю дитини-дошкільника, в процесі якої відбуваються значні позитивні зміни, пов'язані з розвитком та соціалізацією дитини.

Висновки до розділу 2

У дошкільному віці гра є основним видом навчальної діяльності дитини, ефективним методом стимулювання мовленнєвої активності дітей.

Мовленнєві ігри мають велике значення для розвитку мовлення і мислення дошкільників. Використання під час навчальних занять мовленнєвих ігор і вправ сприяє активізації розумових здібностей дитини, її уваги, мислення, пам'яті, уваги; формує адекватне ставлення до явищ суспільного життя, природи, предметів довкілля; розвиває мислення, здатність застосовувати набуті знання в різноманітних умовах відповідно до поставлених завдань; покращує фонематичний слух; розвиває зв'язне мовлення дошкільників, активізує і збагачує словник дітей, сприяє виправленню мовленнєвих помилок, вправлянню дітей у вживанні раніше набутих слів та виразів; виховує дружні стосунки, почуття справедливості, уміння підпорядковувати свої дії правилам гри; прищеплює інтерес і любов до рідної мови.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу зробити висновки про те, що особливість словникової роботи в закладі дошкільної освіти визначається тим, що вона є наскрізною в усій навчально-виховній діяльності зі старшими дошкільниками. Становлення дитячого словника відбувається в процесі ознайомлення з навколишнім світом, у всіх видах дитячої діяльності, повсякденному житті, спілкуванні. Робота над словом уточнює уявлення дитини про навколишній світ, поглиблює її почуття, формує соціальний досвід. Усе це має особливе значення в дошкільному віці, оскільки саме тут закладаються основи розвитку мислення й мовлення, відбувається становлення соціальної комунікації, формується особистість. Таким чином, роль слова в пізнавальному й психічному розвитку дитини визначає місце словникової роботи в загальній системі освітньої діяльності дошкільного закладу.

Інтерес до мовленнєвої гри впродовж багатьох років не згасає, з'являються, нові напрями її дослідження. Проте і нині в наукових працях ігрові методи і форми навчання недостатньо теоретично обґрунтовані, відсутня їх класифікація, не розроблена структура ігрового навчання, технологія застосування й оцінювання ефективності використання тих чи інших ігрових методів і форм навчання. Що й зумовило вибір нами теми дослідження.

Гра у процесі формування й розвитку мовлення дитини створює мотивацію, близьку до природної, збуджує інтерес, підвищує рівень навчальної праці, розвиває комунікативні навички. Порівняно з іншими формами навчання й виховання, перевага гри полягає в тому, що вона досягає своєї мети непомітно, тобто не потребує додаткових зусиль з боку дитини. Окрім того, під час гри діти почувають себе вільно і комфортно. Під час гри навіть інтелектуально пасивна дитина спроможна виконати таке завдання, яке їй важко дається у звичайній життєвій ситуації.

Підбираючи ігри, слід поєднувати два елементи – пізнавальний та ігровий. Створюючи ігрову ситуацію необхідно чітко спланувати діяльність дітей, спрямувати її на досягнення поставленої мети. Ігровий зміст спонукає учнів до гри, а коли виникає особиста зацікавленість, з'являється й активність, і творчі думки, і дії, і хвилювання за себе, команду весь колектив.

Раціональне використання ігрових методів сприяє позитивній зміні рівнів активності дітей: від репродуктивного через пошуковий до творчого. Тут допомагає логічне використання методів від більш простих (ігри-вправи) до складних (рольові). Ігрові методи впливають на розвиток логічного мислення, мовлення, теоретичних знань і практичних умінь та навичок, самостійності та самоосвіти, колективної співпраці.

Використання під час навчальних занять мовленнєвих ігор і вправ сприяє активізації розумових здібностей дитини, її уваги, мислення, пам'яті, уваги; формує адекватне ставлення до явищ суспільного життя, природи, предметів довкілля; розвиває мислення, здатність застосовувати набуті знання в різноманітних умовах відповідно до поставлених завдань, покращує фонематичний слух; розвиває зв'язне мовлення дошкільників, активізує і збагачує словник дітей, сприяє виправленню мовленнєвих помилок, вправлянню дітей у вживанні раніше набутих слів та виразів; виховує дружні стосунки, почуття справедливості, уміння підпорядковувати свої дії правилам гри, прищеплює інтерес і любов до рідної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Албул В. Г. Засоби розвитку словника у дошкільників. *Актуальні проблеми психології*. Том V. Вип. 17. С. 3–12.
2. Артемова Л. В. Вчися граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят. К. Томіріс, 1995. 112 с.
3. Артемова Л. В., Янківська О. П. Дидактичні ігри і вправи в дитячому садку. Київ, 1997. 126 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти: нова редакція. *Дошкільне виховання*. Київ, 2012. № 7. С. 4–19.
5. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер.: за ред. А. М. Богуш, авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долина О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. Київ. Видавництво МОН, 2012. 26 с.
6. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низковської, Тернопіль «Мандрівець», 2017. 256 с.
7. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підруч. / за ред. А. М. Богуш. 2-ге вид., доповн. Київ. Видавничий дім «Слово», 2011. – 704 с.
8. Богуш А. М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах. Київ. Видавничий Дім «Слово», 2008. 440 с.
9. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : підручник для студ. вищ.навч. закладів фак-тів дошкільної освіти. Київ. Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.
10. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку :

- навчальний посібник. Київ. Видавничий Дім «Слово», 2003. 436 с.
- 11.Бондаренко А. К. Дидактические игры в детском садике: Книга для воспитателей. Москва. Просвещение, 1991. 160 с.
 - 12.Бондаренко А. К. Словесные игры в детском саду : пособие для воспитателя детского сада. Москва. Просвещение, 1977. 94 с.
 - 13.Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. *Вопросы психологии*. 1966. № 6. С. 62-76.
 - 14.Гавриш Н. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі *Дошкільне виховання*. 2006. № 3. С. 15-17.
 - 15.Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2002. 32 с.
 - 16.Гавриш Н. В. Розвиток зв'язного мовлення. Донецьк: Либідь, 2006. 131 с.
 - 17.Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2016. 160 с.
 - 18.Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко та ін.; наук. кер. В. О. Огнев'юк. Київ, 2016. 304 с.
 - 19.Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Харків: ОВС, 2002. 144 с.
 - 20.Закон України «Про дошкільну освіту». Нормативні документи. Харків. Основа, 2007. 528 с.
 - 21.Зотова И. В. Куртлуша Л. Р. Особенности развития словаря дошкольников. С. 77-90. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-razvitiya-slovary-a-doshkolnikov> (дата звернення: 12.10.2021).
 - 22.Крутій К. Л. Формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку: монографія. Запоріжжя: ЛІПС, 2004. 389 с.
 - 23.Леонтьев А. Н. Становление психологии деятельности. Москва, 2011. 246 с.

- 24.Лінгводидактика в сучасних закладах освіти / За заг. ред. А.М. Богуш. Одеса: ПНЦ АПН України, 2001. 269 с.
- 25.Мазейна Ю. В. Особенности и закономерности развития словарного запаса детей старшего дошкольного возраста в онтогенезе. URL: <http://shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2014/15.pdf> (дата звернення: 12.10.2021).
- 26.Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). Вид. 3-є, перер. та доп. Київ. Видавничий Дім «Слово», 2015. 312 с.
- 27.Навчання дітей дошкільного віку рідної мови : навчальний посібник / уклад. Л.В. Іщенко. Умань: ПП «Жовтий», 2013. 138 с.
- 28.Рібцун Ю. В. Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії : зб. наук. пр.* Київ. Актуальна освіта, 2004. Вип. 1. С. 150–165.
- 29.Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки : автореф. дис. канд. пед.наук: 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)». Одеса, 2003. 24 с.
- 30.Русова С. Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. Львів – Краків – Париж, 1993. 127 с.
- 31.Саприкіна О.В. Розвиток мовлення дітей раннього віку : комплект матеріалів для занять з дітьми раннього віку. Київ. ТОВ «Ранок», 2009.
- 32.Сас О. О. Розвиток образності мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами художньої картини. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5062 (дата звернення: 21.09.2021).
- 33.Сохина Ф. А. Развитие речи детей дошкольного возраста : пособие для воспитателя дет. сада. Москва. Просвещение, 2015. 223 с.

34. Стародубова Н.А. Теорія і методика розвитку мовлення дошкільнят. Москва, 2006.
35. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т. Т. 3. К. : Радянська школа, 1977. 670 с.
36. Тиндюк Н. Т. Педагогічні аспекти розвитку словника дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки: Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. 2014. Вип. 1.45 (106). С. 145-148.
37. Тихеева Е.И. Игры и занятия для маленьких детей. Москва, 1965. 118 с.
38. Тихеева Е.И. Развитие речи детей. Москва, Просвещение, 1981. 159 с.
39. Указ Президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 року «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року».
40. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей. Москва, 1976. 289 с.
41. Ушакова О. С. Развитие речи дошкольников. Москва, Изд-во Института Психотерапии, 2001. 173 с.
42. Ушинський К. Д. Дитячий світ. Вибрані твори. Київ, 1980. 320 с.
43. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова, наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.
44. Эльконин Д. Б. Психология игры. Москва, Владос, 1999. 360 с.